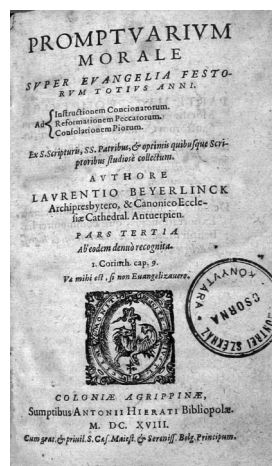


Egy könyvről...

A könyvet¹ az Országos Széchényi Könyvtár raktárának polcáról, több tucat hasonló kötés közül emelték ki, restaurálásra...



A kötet



A könyv címlapja

Sorsáról maga tudósít, ha hézagosan is: 1618-ban Kölnben adták ki, Antonius Hieratus könyvkereskedő költségén és árusítási privilégiumával. Első, ám ismeretlen tulajdonosának címeres ex librisét előzéke tükrén láthatjuk, igaz, csak töredékesen, mert nevét az ex libris írszalagjáról ledörzsölték. Majd ezt az ex librist a könyv új tulajdonosa, „A csornai Prépostság Könyvtára”, sajátjával takarta el.



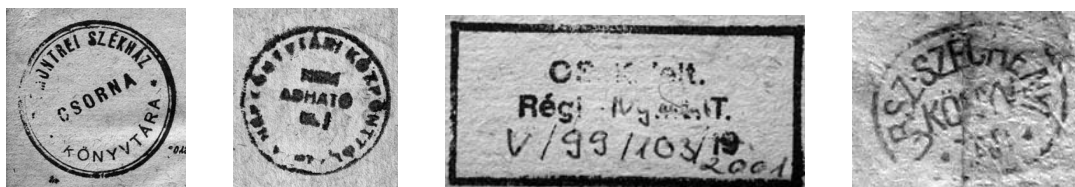
A kötetben talált és szétválasztott ex librisek

A könyv Csornára kerülésének ideje bizonytalan, de mivel a török hódoltság és a reformáció következtében a rend csornai jelenléte hosszú időre megszűnt, és visszaállítása csak 1802-ben történt meg, a könyv ezután kerülhetett ide.² Az ex librist azonban csak a 20. században ragasztották a könyvbe, erre papírjának anyaga utal. Szintén 20. századi a csornai Premontrei

¹ Laurentius BEYERLINCK, *Promotuarium morale super evangelista festorum totius anni*, Köln, Antonius Hieratus, 1618, 8^o 828 [22] ff. A kötet jelzete: OSZK RNYT RK180, mérete: 180 × 110 × 51 mm.

² PUSKELY Mária, *Szerzetesek: A megszentelt élet 99 intézménye*, Bp., Zrínyi Nyomda kiadója, 1990, 86–89.

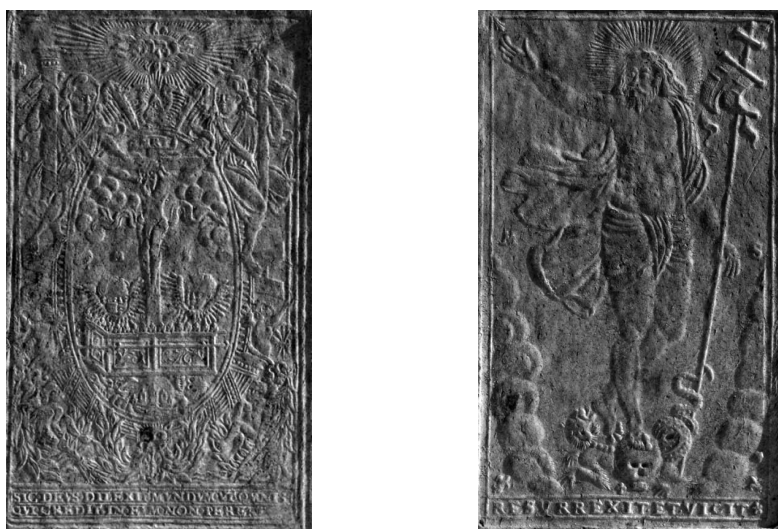
Székház lila körpecsétje is a címlapon. A könyv további útját még három pecsét jelzi. Az egyik a Népkönyvtári Központé, mely 1952-ben kerülhetett a könyvbe, amikor a rend 1950-es feloszlása után, a kb. 40.000 kötetet számláló könyvtárat az OKK³ munkatársai szétválogatták.⁴ Ezután a könyv sokáig a raktárban pihent, majd a növedéknapló számát is tartalmazó pecsét szerint 2001-ben sorolták a Széchényi Könyvtár állományába, és ugyanekkor került bele az OSZK gyűszűpecsétje is.



A kötetben látható pecsétek

A könyv szinte tökéletes épségben maradt ránk, annak ellenére, hogy vándorlása során hosszabb ideig nyirkos, nedves helyen lehetett. Jó állapotához hozzájárult az is, hogy e hosszú idő alatt, tulajdonosváltásai ellenére sem forgatták sűrűn lapjait... A könyvet közvetlen vízkár nem érte, de a nedves helyen eltöltött időszakban kötésének ragasztóanyagai lebomlottak, lapjai megsötétedtek és néhányukon penészfoltok jelenetek meg. Teljes kiszáradása valószínűleg már az OSZK száraz raktárában történt. Ekkor a meggyengült ragasztások szétváltak és feltárták a könyv szerkezetét, így készítéséről, készítőjéről szintén a könyv által kaphatunk információkat; de nemcsak a könyvről, hanem általa kötéscsoportjáról, a német reneszánsz kötésekről is, melyeknek tipikus darabja.

A könyvet fehér, timsós cserzésű disznóbőrrel borították és vaknyomással díszítették. Az elő- és a háttábla díszítésének felépítése megegyezik, centrális, a táblák lemezekről nyomott középmezőjét indamintás görgetővel keretelték. Az eltérő ábrájú középdíszek nyomólemezei tartalmilag összetartozó lemezpárt alkotnak. Az előtáblán ovális keretben a megfeszített Krisztust láthatjuk, keresztfája két kerub által közrefogva a frigyládából emelkedik ki, az ovális keretre felül angyalok támaszkodnak, felettük sugárkoszorúba foglalva Isten héber megnevezése olvasható, az alsó részt a pokol tüze nyaldossa. A lemez alján két sorban felirat olvasható: SIC DEUS DILEXIT MUNDUM UT OMNIS / QUI CREDIT IN EUM NON PEREAT



Az előtábla és háttábla lemezének lenyomata

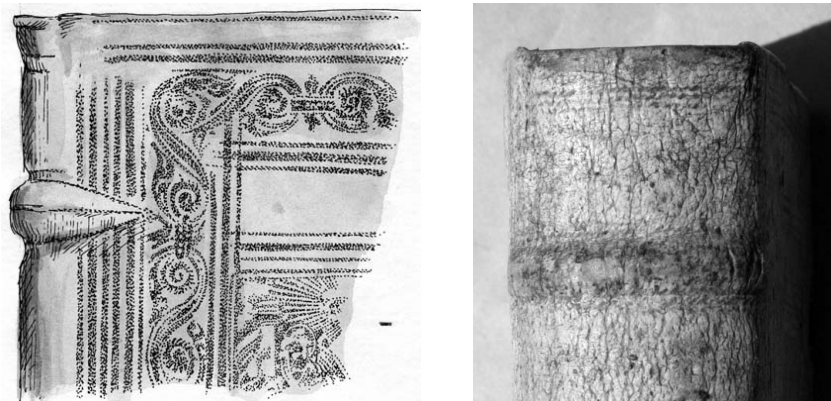
³ Országos Könyvtári Központ.

⁴ Wix Györgyné, *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1997, 35 (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, 11).

A háttábla nyomólemezére a feltámadt Krisztust vésték, aki a bűn és a halál fölötti győzelem jeléül koponyán és sárkánykígyón tapos, jobbjával az ég felé mutat, bal kezében kereszt ábrájú zászlót tart. A lemez alján itt is feliratot olvashatunk: RESURREXIT ET VICIT. Mindkét lemez ábráján a figyelmes szemlélő két betűből álló M S monogramot találhat. A monogram nem a vésnök, hanem a könyvkötő, a Stuttgartban tevékenykedő Martin Stetter⁵ nevét rejt.

A táblákat keretelő indaminta nemcsak a lemezek lenyomatát, hanem alattuk és felettük egy-egy üres mezőt is körbezár. Az előtáblán a mezőkbe, általában a tulajdonos monogramját és a tulajdonba vétel időpontját nyomták, de ebben az esetben a mezők üresen maradtak. A kötés-típus nagyobb méretű könyvein a centrális elrendezés többes, egyre szűkülő kereteket jelent, a vizsgált kötésen, a könyv mérete miatt, ez csak egy keretet és az általa közbezárt hármas osztatú mezőt. A keretmezők elválasztását, a kötés díszítésének felosztását léniákkal végezték. Általánosságban a kereteket görgetővel töltötték ki, vagy szórtan egyesbélyegzővel díszítették, esetleg kitöltetlenül hagyták. A kötések középmezőjét vagy lemezről készült nyomással díszítették, görgető sorral vagy sorokkal töltötték ki. A reneszánsz kötésekben jelent meg a görgető, illetve a lemezhasználat, de az addig kizárólagosan használt egyesbélyegzők sem tűntek el. Szintén ebben az időben jelent meg a kötések aranyozása is, de a típus kötésein csak elvétve találkozhatunk vele. Legtöbbször csak a fentebb említett, a tulajdonosra utaló monogram és évszám, esetleg címfelirat készülhetett aranyozva, ez azonban nem feltétlen a kötéssel egy időben került a könyvre.

Nemcsak a keretknél találunk léniázást, hanem a könyv egyes kötészeti elemeit is léniák hangsúlyozzák, megfigyelhetjük a táblák belső oldalán a táblaél mentén, a rézsútolások szélein, a szíjakon és a gerincen, a bordák tövében és az oromszegők alatt. A bordákat hangsúlyozó nyomás ráfut a táblákra és V alakban záródik.



A bordák lekötésének nyoma a kötésen

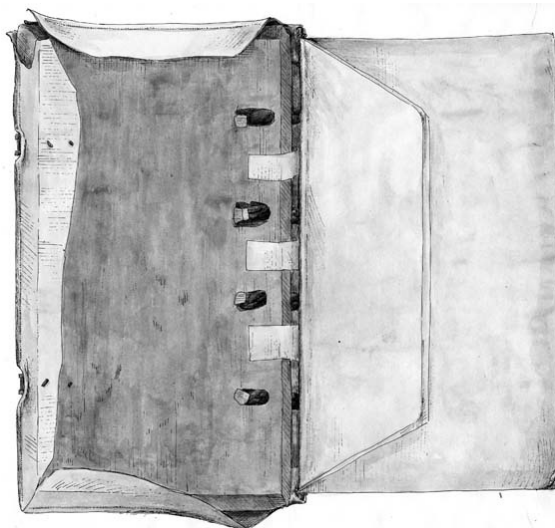
Ez a lenyomat legtöbbször nem vonalszerű, hanem a sodrott zsineg lenyomatához hasonló, lehet egyes vagy többes vonalú. A kötés során jön létre, amikor a bőrt, felhúzása után száradásig lekötötték, hogy a bőr a bordatövekbe simuljon, de ezt a lenyomatot egyúttal díszítő elemként is alkalmazták. A háromszög alakú záródást a lekötő zsinegek kereszteződése okozta. A dekoratívítást több szál egymás mellé fektetésével fokozták, de sok esetben megfigyelhetjük, hogy ezt a hatást vaknyomással érték el. Találkozhatunk a két módszer kombinációjával is, mikor csak a V alakú záródást nyomták filétával és a bordák mellett futó lenyomatot a zsineg okozta. A kötésen a gerincmezők díszetlenül maradtak, sűrűn, nyomással kitöltött gerincmezőket általában csak a típus korai példányain láthatunk. A könyvön lévő két gerincmezőt takaró fekete festés és a rajta lévő elhalványult szám és címfelirat utólag, talán a csornai gyűjteményben kerülhetett a könyvre.

⁵ Konrad HAEBLER, *Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts*, II, Leipzig, 1928, 422–423.

Ha a levált kötésbőr alá tekintünk, feltárul a könyv szerkezete, és lépésről lépésre követhetjük készítésének nyomait. A fűzésre előkészített ívekhez fehér, merített papírból készítették el a könyv előzéket. Két-két, a könyv lapjánál szélesebb lapot szabtak, a lapokat könyv szélességűre hajtották, majd kettesével egymásba csúsztatták. Ezután a könyvet négy, dupla zsinegbordára fűzték fel, az ívekhez fűzve a hajtás vonalában az előzékeket is. Így az egyik lap az előzéktükröt a másik a röpelőzéket alkotta.

Az előzéktükröt kiragasztásakor eltakarta a fűzést, ezért a könyv kinyitásakor a nyílásban nem láthatjuk a fűzőcérnát. A fűzés után az íveket körbevágták, majd a könyv gerincét meggömbölyítették, leenyvezték és a gerincmezők közepét keskeny pergamenszalagokkal kasírozták meg. A könyvtest így kialakított végleges méretéhez szabták le a bükkfa táblákat. A reneszánsz korra e fafaj használata a könyvkötésben szinte kizárólagossá vált. Ennek oka feltehetően jó hasíthatósága, könnyű elérhetősége és a tölgyfánál finomabb rost-szerkezete volt. A táblák belső oldalát a metszések mentén rézsútolták, körülbelül 6-7 mm-es sávban, a rézsútolást a gerincoldalon is megfigyelhetjük, de sokkal meredekebb szögben és sokkal keskenyebb sávban. Ebbe a sávba feküdtek bele a fűzéstől megvastagodott ívek. A táblák külső oldalát szakaszosan rézsútolták, kivéve a gerincoldalon, ahol a táblákat úgy formálták, hogy íve a gerinc ívét folytassa.

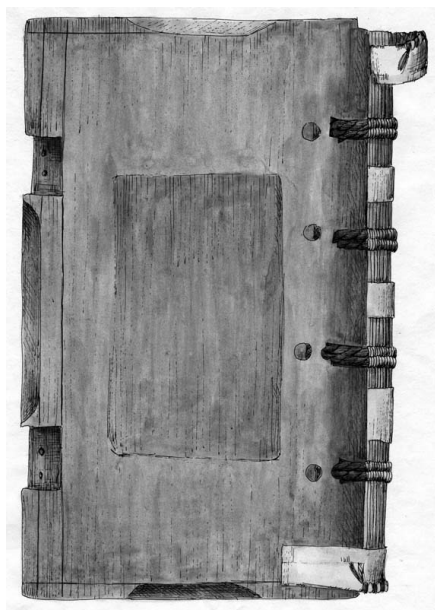
A bordazsinegek rögzítéséhez a táblákat, a bordák vonalában, két-két helyen átfúrták, és a táblák belső oldalán a két lyuk között árkot vésték, hogy a táblán átvezetett bordák belesimuljanak a tábla síkjába. A fatáblák sarkain, ellentétben az általánosan elterjedt módszerrel, nem vágtak ki kis négyzet alakú helyet az oromszegőnek. A szíjak helyét a táblába mélyítették és forduláshoz is helyet alakítottak ki a tábla élén. Szintén bevésték az előtáblába a csat akadályának helyét. A táblákon ezeknek az elemeknek a helyét az asztalosok által ma is használt párhuzamvonalzó karcával jelölték ki. A karcok ma is jól láthatók a táblákon. Szintén jól látható nyoma maradt a táblákon a középdísz lemezének. A lemezeket a bőrborításba présel nyomták, mert nagy felületük miatt kézi erővel nem volt lehetséges. A prés túlzott meghúzása eredményezte a mély benyomódást.



A nyitott könyv a levált előzékkal



A könyv gerince belefekszik a tábla gerincoldali rézsútolásába, a gerinc ívét a fatábla külső íve folytatja



A könyv háta; jól látható a tábla kialakítása és az elemek helyét kijelölő karc és a lemez benyomódása

A táblák elkészülte után a gerinckasírozó pergamenszalagok gerincen túlnyúló végeit megnyevették és erre illesztették rá a táblákat. Az így ideiglenesen rögzített táblák lyukain átfűzték a bordazsinegeket, majd véglegesen a táblák belső oldala felől ékekkel rögzítették. Ezután, ha szükséges volt, még igazították a táblák gerincoldali ívén. Ha ilyen igazítás történt, akkor a bordák alatt kis lépcső képződött. A könyv metszését füzöldre festették, mára ez a szín gyakorlatilag eltűnt a metszésekről, de a kötésbőr alatt, a táblákon a rézsútolások mentén és halványan a metszésre fekvő oromszegő alatt is fennmaradt. Hasonló, a metszésfestésből maradt festéknyomot több korabeli megbontott kötés tábláján is megfigyelhettünk, ezért valószínű, hogy általános gyakorlat volt, hogy a már betáblázott könyvön végezték a metszés festését.

A kötéstípusba tartozó könyvek metszését gyakran festették, leggyakoribb a zöld és a piros szín használata, ritkább a sárga színé, de mivel a sárga szín rossz fényállósága miatt teljesen elhalványodhatott, ezért valószínű, gyakoribb volt a köteteken, mint azt ma gondoljuk. A metszések piros színe nagyjából egységes árnyalatú és fényálló, a zöld színek a füzöld árnyalatától a majdnem feketéig terjednek, festésükhöz többféle, különböző fényállóságú pigmentet vagy pigmentkeveréket használhattak.

A metszésfestés után az úgynevezett kétszínű oromszegőt⁶ egy félbehajtott és a könyvre ragasztott pergamencsíkra varrták, dupla szállal. A hímzőszálak színe elhalványult, csak a bőr takarásában maradt meg halványan. E szerint az oromszegőt piros és nyers színnel varrták, ami az egyik leggyakoribb színválasztás e kötéstípusnál. A hímzés elkészültével a pergamenalap gerincen túlnyúló végeit a táblák külső oldalára ragasztották.

Ezután húzták fel az előzőleg méretre szabott és a szélein elvékonyított bőrt a kötetre. A bőr felragasztásához keményítőt használtak. A tábla belső oldalára hajló beütéseket nyílásban, a tábla éléig bevágták, hogy az oromszegők mögé is be tudják a bőrt hajtani, mert a kiragasztott oromszegő alapok ezt csak így tették lehetővé. A sarkoknál a bőrt átlapoltan hajtották be. Száradásig a bordákat és az oromszegőket lekötötték, majd a kötés díszítése következett. A csatok csak ezután kerültek a kötetre. A vereteket ötvösök készítették, a könyvkötők pedig kereskedőtől szereztek be. A könyvön látható csatpár a felemás csatípusba tartozik. Sárgarézből készült, formáját kifűrészelték, rézsútolását reszelővel készítették, díszítését beütő szerszámokkal és

⁶ TÓTH Zsuzsanna, *A kétszínű oromszegő és a történeti kötéstípusok kapcsolata*, Székelyudvarhely, Haás Rezső Múzeum, 2014 (ISIS Erdélyi Magyar restaurátor füzetek, 14), 27–37 (román nyelvű összefoglalója: 142–143).

véséssel alakították. A beütések eltorzították a körvonalait. Valószínű azért, hogy a szíjra jobban rásimuljon, a horgas félkaréjos végét vékonyra kalapálták. A csat hátoldalán jól látszanak az ütések nyomai, nemcsak a karéjoknál, hanem végig a csaton. Az ütésekkel az anyagot zömítve tették a csatot merevebbé. Ezután szegecselték fel a csat hátoldalára a vékonyabb lemezből készített trapéz alakú hátlemezt. Az előoldalon a szegecselést szinte láthatatlanra dolgozták el. A vereteket eddig a pontig ötvös készítette, a szíjra és a könyvre szerelése a könyvkötőre maradt.



A könyvön lévő csatpár

A horgas csatot tartó szíjat három réteg bőrből ragasztották össze. A felső réteg megegyezett a kötésbőrrel, az alsóbb rétegek más, sőt más színű bőrből is készülhettek, többször megfigyelhető, hogy a bőr másodlagosan felhasznált. A bőrrétegek közé gyakran pergamenréteget is tettek, hogy meggátolják a szíjak nyúlását. A vizsgált könyvön pergamenréteget nem találunk, de a középső bőrréteg sötétbarna. A szíjakat általában léniázás díszíti, ebben az esetben a szíj kopottsága miatt, vagy mert nem volt, ez nem figyelhető meg.

A vereteket rézszegekkel szerelték a táblára és a szíjakra, a táblákat átütő szegek végeit a táblák belső oldalán belekalapálták a fába. Végül a kötés utolsó lépéseként kiragasztották az előzéktükröket.

A széteső kötés vizsgálatakor egy érdekes dologra derült fény: a könyvkötő egyszerre legalább 24 könyvvel dolgozhatott, mert vöröses krétával a kötés részeit összeszámozta, a 24-es számot írta mind a kötésbőrre, mind a táblára, és apró, elhalványodott számot láthatunk az előzék sarkában is...



Számolás a bőrről és a fatáblán



Számolás az előzék sarkában